

ХҮН ХУДАЛДААЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХОХИРОГЧТОЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИНД ШИНЖИЛГЭЭ

Д.Цэрэнлхам

Цагдаагийн сургуулийн

Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн

багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлд орчин үеийн хууль зүйн шинжлэх ухаанд “гэмт хэргийн хохирогч” гэсэн ойлголтыг тодорхойлж буй 3 төрлийн үзэл баримтлал болон Монгол Улсад хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчтой холбоотой хууль, эрх зүйн орчин, нэр томъёоны тодорхойлолт, хохирогчийг хэрхэн тогтоож байгаа процессын эрх зүйн зохицуулалтын талаар товч авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: Хүн худалдаалах гэмт хэрэг, хохирогч, хүүхэд, эрх зүйн зохицуулалт

Удиртгал хэсэг: Монгол Улс хүн худалдаалах гэмт хэргийн эсрэг олон улсын гэрээнүүдэд нэгдэн орсноор уг гэмт хэрэгтэй тууштай тэмцэх үүргийг Дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн өмнө хүлээсэн бөгөөд хүнийн наймаанд өртөх өндөр эрсдэлтэй орны тоонд багтаж буйн хувьд энэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх ажлыг төрийн хууль тогтоох бодлогын хүрээнд зохицуулж тодорхой алхмуудыг хийж эхлээд багагүй хугацааг үдэж байгаа ч ХХГХ-тэй тэмцэх, таслан зогсоох нь тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байна.

Монгол Улсад энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хохирогчийг хамгаалах, тэдэнд дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх чиглэлээр дараах хууль тогтоомж мөрдөгдөж байна. Үүнд:

1. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль
2. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль
3. Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль
4. Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хууль
5. Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хууль
6. Донорын тухай хууль
7. Зар сурталчилгааны тухай хууль
8. Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хууль
9. Зөрчлийн тухай хууль
10. Монгол Улсын Хилийн тухай хууль
11. Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх тухай хууль

12. Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хууль
13. Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль
14. Хөдөлмөрийн тухай хууль
15. Хүүхдийн эрхийн тухай хууль
16. Хүүхэд хамгааллын тухай хууль
17. Эрүүгийн хууль
18. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль
19. Эрүүл мэндийн тухай хууль
20. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал
21. Хүн худалдаалахтай тэмцэх Үндэсний хөтөлбөр
22. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах, туслалцаа үзүүлэх Үндэсний хөтөлбөр

Үндсэн хэсэг: Өнөө үед гэмт хэргийн хохирогчид хандах чиг хандлага өөрчлөгдөж байгаатай холбоотойгоор гэмт хэргийн хохирогчийн тухай тодорхойлолт ч өөрчлөгдсөн байна. Орчин үеийн хууль зүйн шинжлэх ухаанд “гэмт хэргийн хохирогч” гэсэн ойлголтыг тодорхойлох 3 төрлийн үзэл баримтлал байна. Энэ нь:

1. Ихэнх улс оронд эрүүгийн болон эрүүгийн процессын эрх зүйд “Гэмт хэргийн улмаас оюун санаа, бие махбод, эд хөрөнгийн хохирол хүлээсэн хувь хүн байна¹” гэсэн үзэл хандлага,
2. Гэмт хэргийн улмаас хохирол хүлээсэн хувь хүн болон нийгмийн бүлгийг хохирогч² гэж үзэх хандлага,
3. Хувь хүн болон нийгмийн бүлэг төдийгүй гэмт хэргийн хохирогчийн гэр бүлийн гишүүд, тэжээлгэн тэтгүүлэгчдээс /шууд бус хохирогч/ гадна хүнд байдалд орсон хохирогчид тусламж, дэмжлэг үзүүлж байгаад хохирсон хүмүүс /дам хохирогч/ хамаарна³ гэсэн үзэл баримтлалууд зэрэгцэн оршиж байна.

Гэмт хэргийн хохирогчийн тодорхойлолт хувь хүнээс гадна нийгмийн бүлэг байхаар өөрчлөгдөхийн эхлэл нь олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүд, түүний дотор 1985 оны 12 дугаар сарын 11-нд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн баталсан “Гэмт хэрэг болон албан тушаалын байдлаа урвуулан ашигласны улмаас хохирогчдын талаарх хууль цаазын үндсэн зарчмын тухай Тунхаглал”⁴ байлаа.

Энэхүү үзэл хандлага нь Финляндын эрдэмтэн Матти Джоутсоны орчин үеийн гэмт явдлын хувьсал өөрчлөлттэй холбоотойгоор гэмт хэргийн хохирогчийн өөрчлөлтийн

¹ Е.Бафия. Проблемы криминологии: диалектика криминогенной ситуации. М.: 1983, С.108, Д.В.Ривман. Криминальная виктимология. СПб., 2002. С.35, Б.В.Сидоров. Поведение потерпевших от преступления и уголовная ответственность: Автореф. Дис. На соискание учебной степени доктора юрид. наук. Московский институт МВД России. 1998

² С.С.Остроумов, Л.В.Франк. О виктимологии и виктимности //Сов. Государство и право. 1976. № 4. С. 76

³ Хүний эрх. Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, НҮБ. УБ., 1996. 174 дэх тал

⁴ Гэмт хэрэг болон албан тушаалын байдлаа урвуулан ашигласны улмаас хохирогчдын талаарх хууль цаазын үндсэн зарчмын тухай Тунхаглал. НҮБ-ын ЕА.40/34 дүгээр шийдвэр. 1985.11.29

үзэгдэлд хийсэн судалгааг⁵ үндэслэсэн бөгөөд Тунхаглалд: “Хохирогч гэдэгт гишүүн улсуудын дагаж мөрдөж байгаа албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглахыг хориглосон хуулиудыг оролцуулаад, Эрүүгийн хуулийг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйн улмаас бие махбодийн болон оюун санааны хохирол учирсан, сэтгэл санааны дарамтанд орсон, эд хөрөнгийн хохирол учирсан эсхүл үндсэн эрх нь ноцтойгоор зөрчигдсэн бие хүн болон хамт олныг ойлгоно” гэж тодорхойлоод хохирогч, эрх зүйн зөрчил гаргагч хоёрын хоорондын төрөл садны харилцаатай байхаас үл хамааран “хохирогч” гэж тооцогдох, хохирогчдын тухай ойлголт нь арьс өнгө, нас хүйс, хэл, шашин шүтлэг, үндэс угсаа, улс төрийн болон бусад үзэл, соёл, нийгмийн болон язгуурын гарал, хөдөлмөрийн чадварыг үл харгалзан бүх этгээдэд нэгэн адил хэрэглэнэ” хэмээжээ.

Харин гэмт хэргийн улмаас хохирсон хүүхдийн тухайд Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцэд⁶ “... 18 наснаас өмнө насанд хүрсэнд тооцогдоогүй бол 18 нас хүрээгүй хүн бүрийг хүүхэд гэнэ” гэсэн тодорхойлолт олон оронд /зарим улсад 21 хүртлэх насныхныг хүүхэд гэж үздэг/ мөрдөгдөж байгаа бөгөөд Гэмт хэргийн хохирогч, гэрч болсон хүүхдүүдийн асуудалтай холбогдох шүүхийн эрх зүйн үйл ажиллагааны журамд “Хохирогч, гэрч хүүхдүүд” хэмээн гэмт хэрэг болон гэмт этгээд буюу бүлэг гэмт хэрэгтнүүдийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд гүйцэтгэж буй үүрэг ролиосоо үл хамаарах, гэмт хэргийн хохирогч буюу гэмт хэргийн гэрч болсон хүүхдүүд буюу 18-аас доош насны этгээдийг хэлнэ⁷ гэсэн тодорхойлолт өгчээ.

Гэмт хэргийн хохирогч, гэрч болсон хүүхдэд холбогдох байцаан шийтгэх ажиллагааны тухай Загвар хууль болон түүнд холбогдох нэр томъёоны тайлбарт: “Хохирогч хүүхэд гэж ... гэмт хэрэгт эсвэл гэмт хэрэг үйлдсэн гэх этгээд буюу бүлэг этгээдэд ял сонсгоход ямар үүрэгтэй оролцож байгаа эсэхээс үл хамааран 18-аас доош настай гэмт хэргийн хохирогч ... болсон хүнийг хэлнэ”⁸ хэмээн тодорхойлсон нь агуулгын хувьд насанд хүрээгүй, хохирогч хүүхдийн тухай ойлголтыг өргөжүүлсэн гэж үзэж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, дээрх тодорхойлолт нь гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүүхэд хэн нэгний дарамт шахалтаар гэмт хэрэг үйлдсэн, гэмт хэрэг үйлдэхэд оролцсон тохиолдолд түүнийг “хохирогч” гэж тооцох боломжийг бүрдүүлсэн гэж үзэх үндэстэй байна.

Манай улсын хувьд эрүүгийн процессийн эрх зүйн харилцааны оролцогч-хохирогч, түүний эрх зүйн байдал нь Үндсэн хууль, Эрүүгийн болон Эрүүгийн процессийн хууль, Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль, Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Хүүхэд хамгаалах тухай хууль, Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай хууль, Гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжоор тогтоогдоно.

Монгол хэлний үг зүйн тайлбарт “хохирогч” гэж хохирсон этгээд⁹ хэмээн тайлбарласан байдаг бол, хууль зүйн шинжлэх ухаанд “хохирогч” гэсэн нэр томъёо нь “улс

⁵ Joutsen M. Topic III of the Tentative agenda of the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders: Victims of crime and priorities in victim policy // Course on United Nations criminal Justice Policy. -Helsinki, 1985.-№ 6. -P. 151-152. -(HEUNI series)

⁶ Хүүхдийн эрхийн тухай Конвенц. НҮБ-ын ЕА. 1989. 1 зүйл. 1990 онд Монгол Улс соёрхон баталсан.

⁷ Гэмт хэргийн хохирогч, гэрч болсон хүүхдүүдийн асуудалтай холбогдох шүүхийн эрх зүйн үйл ажиллагааны журам. НҮБ E/CN. 15/2005/L.2/Rev.1

⁸ Гэмт хэргийн хохирогч, гэрч болсон хүүхдэд холбогдох байцаан шийтгэх ажиллагааны тухай загвар хууль болон түүнд холбогдох тайлбар. I бүлэг. (а) хэсэг. НҮБ-ын Хар тамхи, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба. НҮБ-ын Хүүхдийн сан. Олон улсын хүүхдийн эрхийн товчоо.

⁹ Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. 1966. 699 дэх тал

төрийн хохирогч буюу хэлмэгдэгч”, “гэмт хэргийн хохирогч” гэсэн ерөнхий утгаар хэрэглэгдэж байна.

Монгол Улсад үйлчилж буй хууль дээрх хууль тогтоомжуудад заасан хохирогчийг тодорхойлсон байдлаас үзэхэд, манай улс “хувь хүн, хуулийн этгээд, дам хохирогчийг ч гэмт хэргийн хохирогч” гэж үздэг үзэл баримтлалттай болох нь харагдаж байна.

Гэсэн хэдий боловч үндэсний хууль эрх зүйн баримт бичгүүдийг судлан үзвэл хохирогчийн талаарх тодорхойлолт эрх зүйн баримт бичгүүдэд ялгаатай байдлаар туссан нь хохирогчийг тодорхойлсон хуулийн заалт хооронд агуулгын зөрүү байгааг илтгэж байв. Улмаар уг нөхцөл байдал нь хохирогч хуулийн байгууллагаар албан ёсоор хохирогчоор тогтоогдсон эсэхээс хамааран зарим тохиолдолд тусламж дэмжлэг авч чадахгүй байхад хүргэж байна.

Хүснэгт 1. Хохирогчийн талаар хуульд заасан тодорхойлолтуудын харьцуулалт¹⁰

№	Хууль	Тодорхойлолт
1	Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль ¹¹	3.1.2. Хохирогч гэж Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн, хохирогчоор тогтоосон эсэхээс үл шалтгаалан хүн худалдаалахын улмаас эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн хүнийг хэлнэ.
2	Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль ¹²	4.1.1. “Гэрч, хохирогч” гэж Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан гэрч, хохирогчийг ойлгоно.
3	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль ¹³	8.1. Хохирогч гэж гэмт хэргийн улмаас амь нас, эрүүл мэнд, бусад эрх, эрх чөлөө, эд хөрөнгийн бус хохирол хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийг хохирогч гэнэ.

Эдгээр тодорхойлолтуудыг харьцуулан авч үзвэл аливаа гэмт хэргийн хохирогч гэж үзэх хамгийн гол зохицуулалт болох Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 8.1 дүгээр зүйлд заасан хохирол хүлээсэн хүнийг гэмт хэргийн хохирогч гэж тооцоход шүүх, прокурор, мөрдөгч хохирогчоор тогтоох тогтоол, захирамжийг заавал гаргахаар зохицуулжээ.

Гэтэл хүн худалдаалах асуудалтай тэмцэх чиглэлийн гол хууль болох Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуульд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн, хохирогчоор тогтоосон эсэхээс үл шалтгаалан хүн худалдаалахын улмаас эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн хүнийг хохирогч гэж тооцож тэдний хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, шаардлагатай туслалцааг үзүүлэх асуудлыг мөн хуулиар зохицуулсан байна. Өөрөөр хэлбэл хохирогч төвтэй үйл ажиллагааг зохицуулсан хохирогчдод ээлтэй зохицуулалт болсон гэж үзэж байгаа юм.

¹⁰ Зөрчил шалгаж шийдвэрлэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл, УБ., 2017, №24. 3.2. “Хохирогч” гэж зөрчлийн улмаас эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн хүн, хуулийн этгээдийг хэлнэ.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл, УБ., 2017, №05, 5.1.2. Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогч гэж гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас сэтгэл санаа, эдийн засаг, бие махбод, бэлгийн халдашгүй байдлаараа хохирсон хүнийг хэлнэ.

¹¹ Төрийн мэдээлэл. 2012. №7. Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль

¹² Төрийн мэдээлэл. 2013. №30. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль

¹³ Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

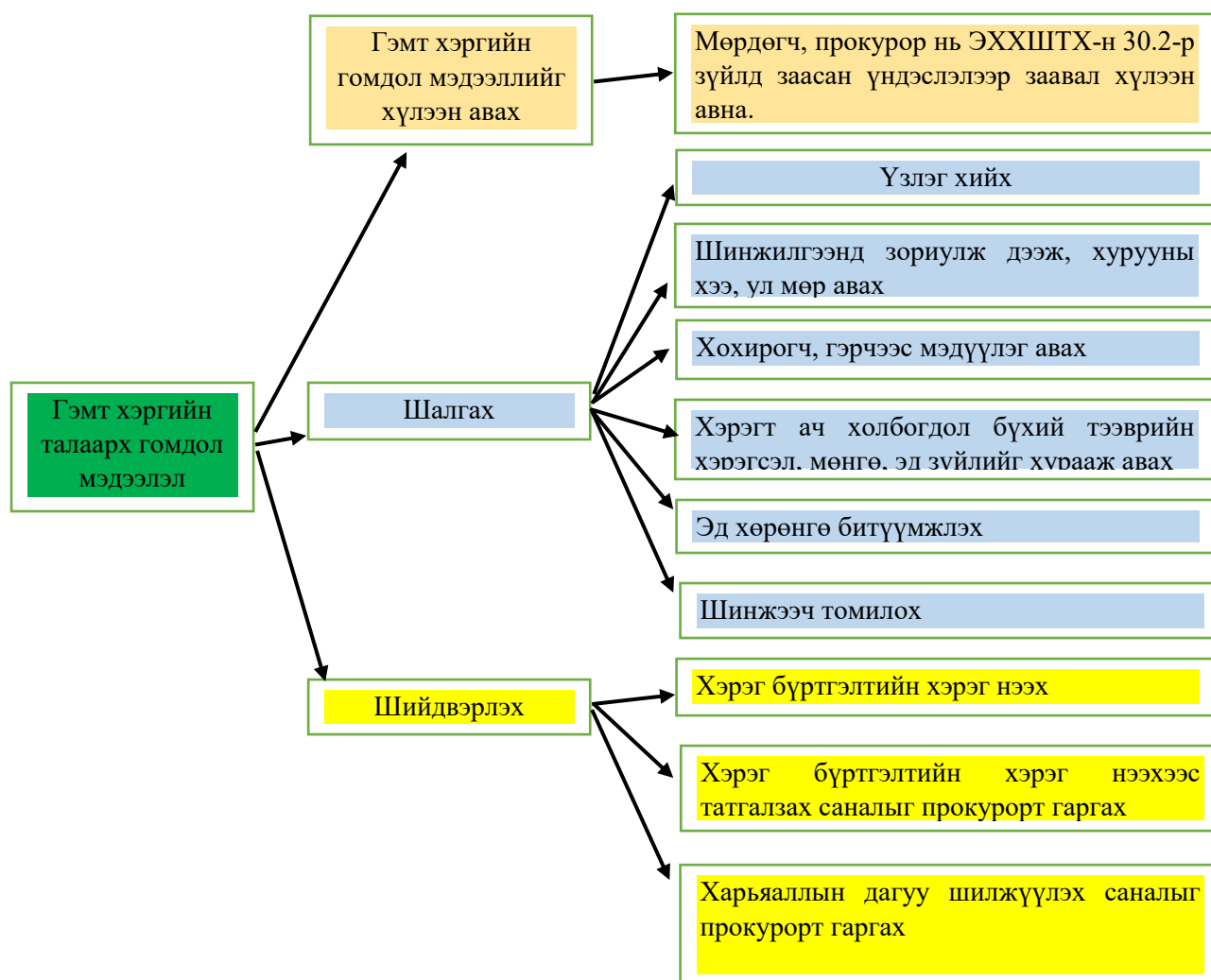
Мөн хохирогч хамгааллын үйлчилгээнд зайлшгүй шаардлагатай хохирогчид үзүүлэх Хууль зүйн туслалцааны тухай, Хохирогчийн сэтгэл санааны хохирлыг тооцох аргачлал батлагдаагүй байгааг анхаарах хэрэгтэй байна.

Хууль, эрх зүйн бусад баримт бичгүүдэд судалгаа хийж үзэхэд энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирогчийг илрүүлэхтэй холбоотой тусгайлсан эрх зүйн зохицуулалт байхгүй.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 30.2 дугаар зүйлд гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийг хүлээн авах шалгах ажиллагааны талаар дараах зохицуулалттай байна.

Хүн худалдаалах болон түүнтэй төстэй гэмт хэргийн хохирогчийг илрүүлж буй байдал.

Зураг 1. Гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийг хүлээн авах ажиллагааны зураглал

Мөрдөгч, прокуророос хүн, хуулийн этгээд, албан тушаалтнаас гэмт хэргийн талаар гомдол гаргасан, эсхүл мэдээлсэн; гэмт хэргийн шинжийг өөрөө шууд илрүүлсэн; гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд өөрийгөө илчилж ирсэн үндэслэлээр гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийг хүлээн авч, шалгах ажиллагааг явуулна.

Хүснэгт 2. Цагдаа, прокурор, шүүхийн байгууллага ХХГХ-ийн хохирогчийг тогтоохдоо баримталж буй эрх зүйн зохицуулалт

1. Цагдаагийн байгууллага:

№	Хууль	Дүрэм, журам
1	Эрүүгийн хууль	Гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээлэл, эрүүгийн хэргийг шалгах, түүнд прокурор хяналт тавих харьяаллыг шинэчлэн тогтоох тухай А/33 дугаар тушаал
2	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль	
3	Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль	
4	Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль	

2. Прокурорын байгууллага:

№	Хууль	Дүрэм, журам
1	Эрүүгийн хууль	Байхгүй
2	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль	
3	Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль	
4	Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль	

3. Шүүх эрх мэдлийн байгууллага:

№	Хууль	Дүрэм, журам
1	Эрүүгийн хууль	Байхгүй
2	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль	
3	Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль	

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч тогтоох аргачлалд дүн шинжилгээ хийхэд мэдээлэл цуглуулах зорилгоор хохирогч хүүхдийг тогтоох, тэдний эрхийг хамгаалах үүрэг бүхий зарим /цагдаа, прокурор, шүүх/ байгууллагын алба хаагчидтай бүлгийн болон ганцаарчилсан ярилцлагыг хийн тодорхой хэмжээнд судалж үзлээ.

Дүгнэлт: Монгол Улс 2002 оноос эхлэн эрх зүйн орчноо боловсронгуй болгох чиглэлээр тасралтгүй ажилласаар иржээ. НҮБ-ын Палермогийн протоколд нэгдэн орж, соёрхон баталснаар өөрийн орны хууль тогтоомжийг олон улсын стандартад нийцүүлэн, хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай бие даасан хуулийг батлан гаргаж, салбар дундын хамтын ажиллагааг уялдуулан зохицуулах Хүн худалдаалахтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх Дэд зөвлөлийг байгуулан үйл ажиллагаа нь тогтмолжсон байна.

Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэхээр төрийн захиргааны төв байгууллагуудаас нийт 7 журмыг хэрэгжүүлэхээр байгаа боловч цагдаа, прокурор, шүүхийн байгууллагын хүрээнд шаардлагатай байгаа 2 журам болох “Хууль зүйн

туслалцаа үзүүлэх журам”, “Хохирогчийн нэр төр, аюулгүй байдлыг хангах журам” батлагдаагүй байна.

Төрийн болон төрийн бус байгууллагын аль алинд нь хохирогчийг илрүүлэх, тогтоох, тодорхойлох нэгдсэн аргачлал, удирдамж байхгүй, байгууллага тус бүр өөр өөрийн бичиг баримтын хүрээнд хохирогчийг тогтоож байна. ХХГХ-н хохирогчийг таньж мэдэх, ирүүлэх, тогтоох нэгдсэн, хүлээн зөвшөөрөгдсөн удирдамжийг боловсруулах, батлуулах хэрэгцээ бий болжээ.

Санал. Дээрхи дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. үүнд:

Нэг. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчийг илрүүлэх, тогтоох, тодорхойлох нэгдсэн аргачлал, удирдамжийг нэн яаралтай боловсруулах;

Хоёр. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчийг илрүүлэх, тогтоохтой холбоотой сургалтыг энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажилтан, алба хаагч нарт жил бүр явуулах

Гурав. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчид шаардлагатай байгаа “Хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх журам”, “Хохирогчийн нэр төр, аюулгүй байдлыг хангах журам”-ыг нэн яаралтай батлуулах